

**Управління освіти Луцької міської ради
Комунальний заклад
«Луцька загальноосвітня школа I- III ступенів № 23
Луцької міської ради»**

Ольга Янчук

**Використання елементів ізотерапії, як складової
арт-педагогіки, на уроках образотворчого мистецтва**

Янчук О. А. Використання елементів ізотерапії, як складової арт-педагогіки, на уроках образотворчого мистецтва: методичні рекомендації. –Луцьк : ПВД «Твердиня», 2014.- ____с.

У методичних рекомендаціях подається уявлення про арт-педагогіку як здоров'язберігаючу технологію особистісно орієнтованного навчання та виховання. Розглядається використання елементів ізотерапії на уроках образотворчого мистецтва та в позакласній діяльності для покращення психоемоційного стану кожного учня, що сприяє підвищенню мотивації до навчання та розвитку творчого потенціалу школярів.

Рекомендовано вчителям образотворчого мистецтва, викладачам гуртків та студій, студентам педагогічних вузів, класним керівникам, соціальним педагогам, психологам навчальних закладів.

Укладач: О.А. Янчук, вчитель-методист КЗ «Луцька загальноосвітня школа І- ІІІ ступенів № 23 Луцької міської ради »,

Рецензенти: О.П. Берlach, кандидат наук з архітектури, доцент кафедри образотворчого мистецтва інституту мистецтв СНУ імені Лесі Українки

Н.Л. Червінська, методист з виховної роботи ВІППО

А.С. Чихурський, викладач кафедри образотворчого мистецтва інституту мистецтв СНУ імені Лесі Українки

Схвалено науково-методичною радою комунального закладу
«Луцька загальноосвітня школа І- ІІІ ступенів № 23
Луцької міської ради »,
протокол № 5 від 28 лютого 2014 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
I. АРТ-ПЕДАГОГІКА ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ПЕДАГОГІКА НАВЧАННЯ.....	
II. ІЗОТЕРАПІЯ.....	
III. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІЗОТЕРАПІЇ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	
ЛІТЕРАТУРА.....	

ВСТУП

Сучасне суспільство вимагає оволодіння навичками творчого мислення. Розвиток творчих здібностей учнів та виховання особистості з активною життєвою позицією - найважливіше завдання сучасної школи.

Мистецтво, як форма суспільної свідомості, що акумулює та культивує систему світоглядних уявлень та ціннісних орієнтацій людства, є унікальним засобом впливу на особистість. Протягом тисячоліть тривають наукові дискусії про його роль у формуванні творчої, художньої та інтелектуальної особистості. Як специфічно-художня форма відображення світу, мистецтво неодноразово виступало засобом гармонізації душевного стану людини, було надійним джерелом духовного становлення особистості й розглядалося як обов'язковий компонент навчання та виховання молодого покоління [12]. Механізми впливу мистецтва на психолого-педагогічні процеси досліджували вчені Е.Сеген, Ж.Демор, О.Декролі і Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, А.В.Запорожець, Е.І.Ільєнков, М.С. Коган, А.І.Граборов, В. П. Кащенко Б.М.Неменский та ін. Вони у своїх роботах зазначали, що залучення дитини до мистецтва, «занурення» її в світ єдності почуттів і думок, що перетворюють людину, збагачує її, розкриває творчий потенціал. Е.Сурно, відомий роботами в галузі естетичного виховання, зазначав, що мистецтво є важливим засобом виховання, що впливає на моральність дитини, а також на формування її мислення, уяви, емоцій і почуттів. Таким чином, не можна вирішувати актуальні проблеми сучасності поза мистецтвом - найпотужнішим засобом виховання та освіти. Адже, як відомо, образотворча діяльність перебуває в тісній взаємодії з загальним розвитком дитини, оскільки в процесі зображення бере участь не якась окрема функція, а особистість в цілому.

Сучасний соціокультурний простір України характеризується втратою національних культурних традицій, зміною загальносуспільних духовних орієнтирів, деформацією цінностей сімейного виховання, засиллям псевдокультурних, агресивних та антигуманних тенденцій у засобах масової інформації. Це все значною мірою утруднює процес виховання школярів, оскільки засвоєння базових ціннісних орієнтацій відбувається в умовах постійного вибору між тим, що декларується в сім'ї, пропагується соціальними інститутами (дитячий садок, школа) та транслюється засобами масової інформації. Наявність ціннісних суперечностей у найближчому соціальному оточенні дитини призводить до зниження моральних критеріїв у її свідомості та поведінці, зростання тривожності, внутрішньої напруги, виникнення стресових та дезадаптивних станів [3].

В умовах соціокультурної кризи питання гуманізації освітнього простору набувають першочергового значення. Завданням педагогів має стати організація навчально-виховної взаємодії вихователя та вихованців, орієнтованої на особистість як найвищу цінність сьогодення.

Художньо-творча діяльність – це делікатна можливість спостерігати за дитиною в процесі спонтанної творчості, наблизитися до розуміння її інтересів, цінностей, відчути її неповторність та унікальність. Спільна участь дитини, її однолітків і педагогів у процесі створення художнього твору розширює її соціальний досвід, вчить адекватної взаємодії та спілкування у спільній діяльності, забезпечує корекцію порушень комунікативної сфери. Психокоррекційний ефект впливу мистецтва на дитину виражається так само в ефекті «очищення» від накопичених негативних переживань і дозволяє стати на шлях нових відносин з оточуючим

світом. У даному випадку виховний, розвиваючий, діагностичний і корекційний процеси протікають водночас завдяки захоплюючій спонтанній діяльності, у результаті якої налагоджуються емоційні, довірливі комунікативні контакти між дорослим та дитиною, пізнаються закони ефективної соціальної взаємодії.

Можна ствержувати, що держава усвідомила потребу у вихованні креативної особистості, однак, чітких технологій культурного та творчого розвитку поки що не розроблено. Актуальним на даному етапі може стати впровадження у традиційну педагогічну школу таких інноваційних дисциплін, як «арт-педагогіка» та її суміжна компонента «ізотерапія». Виникли ці дисципліни на кордоні злиття таких наук, як педагогіка, психологія, культурологія та соціально-культурна діяльність і знаходять широке застосування у практиці альтернативної або спеціальної освіти [9].

Методичні рекомендації містять матеріали наукових досліджень, власні погляди на необхідність використання ізотерапевтичних вправ, що сприяють розвитку творчого потенціалу особистості, підвищують психічне та духовне здоров'я дитини.

I. АРТ-ПЕДАГОГІКА ЯК АЛЬТЕРНАТИВНА ПЕДАГОГІКА НАВЧАННЯ

Арт-педагогіка - це особливий напрямок у педагогіці, де навчання, розвиток і виховання особистості дитини здійснюється засобами мистецтва. Безсумнівно, поняття «арт-педагогіка» в традиційній школі педагогіки ще не має точного визначення [11]. Дана дисципліна, відходячи від прийомів традиційної системи освіти, трактує безпосередню творчу взаємодію педагога, учня і батьків. Цінно тут те, що і педагог, і діти, і батьки є носіями культури, а арт-педагогіка дозволяє плідно працювати з різними категоріями учнів: від обдарованих до девіантних. Арт-педагогіка формує прагнення до того, щоб навчання перейшло в самонавчання, виховання - у самовиховання, а розвиток - безпосередньо в саморозвиток.

Арт-педагогіка не замінює собою художню освіту й виховання, а доповнює їх і додає процесу розвитку, навчання і виховання нову специфічну направленість. Арт-педагогіка має на увазі використання в освітньому процесі засобів мистецтва, спільну художню творчість педагога й учня, «вплетену» в найрізноманітніші види навчальної і позашкільної діяльності.

В арт-педагогіці цілі виховання й розвитку переважають над дидактичними. Взаємодія педагога й учня у процесі творчої діяльності значно підсилює ефективність емоційно-особистісного розвитку школяра, сприяє процесу самопізнання, самовдосконалення, саморозкриття, саморозвитку і самореалізації. З іншого боку, використання арт-педагогічних методик дає можливість вчителю краще зрозуміти дітей, розкрити їх особистісний і творчий потенціал, їх психологічні особливості. Для вчителя –це дуже важлива інформація, яка надасть можливість підвищити ефективність процесу розвитку і виховання школярів.

Арт-педагогіка в широкому сенсі розглядає учня як особистість, що прагне до самореалізації та самовизначення, вибудовуючи взаємодію з ним на основі суб'єктно - суб'єктних відносин.

Арт-педагогіка є інноваційною, здоров'язберігаючою технологією особистісно орієнтованого навчання та виховання.

Арт-педагогіка – самостійна галузь педагогічної науки, що вивчає закономірності виховання і розвитку людини засобами мистецтва. Вона має із

загальною педагогікою єдиною кінцевою метою – допомогти дитині навчитися розуміти себе і жити в гармонії з самим собою, жити разом з іншими людьми, пізнавати навколишній світ, тобто допомогти особі, що розвивається, у її соціалізації і самореалізації. Її особливістю є те, що вона оперує засобами мистецтва та художньо-творчою діяльністю, що володіють розвиваючим і виховним потенціалом.

Арт-педагогіка передбачає передусім роботу зі здоровою особистістю шляхом організації живого конструктивного союзу дитини/дітей та дорослого у культуротворчому мистецькому просторі з метою реалізації наступних освітніх завдань:

- розвиток емоційно-вольової сфери школярів;
- розвиток креативності як здатності до творчості та потреби до творчого самовираження;
- психогігієна (турбота про емоційний та психічний стан школяра – зниження внутрішньої тривожності та агресії, оволодіння навичками емоційної саморегуляції засобами художньо-творчої діяльності тощо);
- формування позитивної „Я-концепції” школяра на основі самопізнання та самосприйняття;
- забезпечення соціокультурної адаптації школярів (оволодіння поведінковими моделями у відповідності до соціально прийнятних морально-етичних норм, формування комунікативної культури та розвиток емпатійних вмінь школярів);
- гармонізація особистісного розвитку учнів в контексті тріади „природа – я – соціум”[3].

Її завдання і функції відрізняються від існуючих програм художнього виховання тим, що в процесі навчання і виховання не ставиться мета навчити дитину малювати («правильно», «подібно» і так далі). Методи і прийоми арт-педагогіки розвивають і підсилюють увагу до відчуттів, надають можливість для самовираження і самопізнання; допомагають дитині набути комунікативних навичок і досвіду творчої роботи в колективі, розвивають уяву і творче мислення.

Виділення концептуальних ідей арт-педагогіки дозволяє розглянути загальну спрямованість цієї галузі педагогічного знання. Як такі виділені наступні: ідея гуманізації, ідея креативності, ідея інтегративності й ідея рефлексивності.

Ідея гуманізації. Гуманізація – стрижень нового педагогічного мислення, основною установкою якого є сходження до особи, до людини як вищої цінності. Ідея гуманізму є основоположною для арт-педагогіки й перетворюється на принцип діяльності арт-педагогіки, якщо реалізується по відношенню до кожної дитини незалежно від її художніх, інтелектуальних та інших здібностей.

Для арт-педагогіки характерний пріоритет виховних цілей над навчальними. Ідея гуманізму реалізується й у змісті виховання, насиченні його «вічною» проблематикою (Добро, Зло, Любов, Мудрість, Краса), зверненні до внутрішнього світу учня. Ефективна взаємодія між учителем та учнем є підставою для взаємного розвитку, самовдосконалення і сприяє розкриттю індивідуального творчого потенціалу.

Ідея креативності. Прихильники креативності як феномену найчастіше виділяють 4 основних аспекти: креативне середовище, креативну особу, креативний продукт і креативний процес. Названі аспекти є вагомими для арт-педагогіки.

Ідея рефлексивності. Розвиток рефлексійної культури особи є однією з провідних ідей сучасної освіти. Така культура характеризується готовністю та здатністю творчо осмислювати й долати проблемно – конфліктні ситуації вміннями знаходити нові сенси й цінності, вміннями адаптуватися в незвичних міжособистісних системах стосунків, вміннями ставити і вирішувати неординарні практичні завдання. Основним показником культури рефлексії особи є здатність працювати в умовах невизначеності, що свідчить про взаємозв'язок рефлексії та творчості особи, про значення рефлексії у формуванні мотивації школярів до саморозвитку. Арт-педагогіка, використовуючи засоби мистецтва й організовуючи художньо – творчу діяльність дітей, сприяє інтенсифікації рефлексії й у сфері мислення, спілкування, діяльності та самопізнання.

Ідея інтеграції. Одним із чинників розкриття і реалізації особистісного потенціалу учнів є інтеграція педагогічного процесу. Ідея інтеграції закладена в самій суті арт-педагогіки, заснованої на використанні у вихованні різних видів мистецтва. Гармонійне поєднання всіх видів і форм організації різноманітної художньої діяльності направлене на збагачення етично-естетичного світогляду учня, виховання у нього естетичного відношення до мистецтва й до того, що оточує, формування уявлень про різні види мистецтва й опанування практичними засобами художньої діяльності [7].

Принципи арт-педагогіки:

Принцип самовираження і спонтанності. Цей принцип виявляється в тому, що кожен учень у процесі пропонування занять самовиражається, його творчість носить спонтанний характер. Для забезпечення позитивного емоційного самопочуття і досягнення гармонії з самим собою, з оточуючими людьми необхідно давати безпечний вихід своїм емоціям. У ході виконання творчих завдань закріплюється віра у власні сили, розвивається індивідуальність, реалізуються власні ідеї. Дитина засвоює додаткові способи і засоби вираження своїх відчуттів, емоцій, самого себе.

Принцип унікальності. Цей принцип передбачає відсутність заданого зразка в запропонуваннях учням творчих роботах. Будь-який результат – продукт індивідуального або колективного досвіду. Цим він цікавий і унікальний. Малюнок, виконаний учнем, має цінність незалежно від змісту, форми і якості, оскільки об'єктивує і зберігає внутрішні переживання і відчуття дитини. Реалізація даного принципу вимагає організації вільної творчої діяльності дітей так, щоб її результат був заздалегідь успішний і не був би предметом оцінки.

Принцип співтворчості. Індивід стає особистістю завдяки спілкуванню і пов'язаному з ним уособленню. Мова творчості одна з найефективніших мов у спілкуванні з іншими людьми. У спільній творчій діяльності легко виявити індивідуальність кожного учня, побачити його проблеми і труднощі. у процесі виконання творчих завдань вирішується найважливіше завдання виховання – входження дитини в соціальне життя. Лише у колективі найповніше і яскравіше розвивається і проявляє себе людина. Колектив не поглинає, а розкріпачує дитину, відкриває широкий простір для її різнобічного і гармонійного розвитку. Організація

спільного малювання (співтворчості) допомагає придбати цілий комплекс дуже важливих для соціального розвитку навиків, що сприяють досягненню емоційного благополуччя дитини в класі: визнання і сприйняття іншого (успішно працювати з будь-ким можливо, якщо розумієш цю людину), взаємодія, залучення в групову діяльність (людина стає членом співтовариства, що виконує єдине завдання), комунікація в групі (неможливо виконати загальне завдання, якщо не навчився домовлятися з іншими людьми, не вмієш слухати іншого, не вмієш донести до нього свою ідею) стосунки взаємозалежності в групі, підтримка і довіра, групова згуртованість (загальний успіх – це успіх кожного) [7].

Методи арт-педагогіки:

- направлена уява;
- образно-символічне малювання;
- ігри-завдання з образотворчим матеріалом;
- спільна образотворча діяльність.

Отже, здоров'язберігаюча технологія арт-педагогіки є перспективною. Це підтверджує ріст мотивації до вивчення предмету, стійкий інтерес до пізнавальної діяльності, зокрема творчої. Арт-педагог – це активний спостерігач. Його очі та душа спрямовані на пізнання кожної дитини як особистості, на забезпечення психологічного комфорту, довіри, тепла та безпеки дитини, що творить.

II. ІЗОТЕРАПІЯ

Завдання арт-педагогіки можна вирішити за допомогою впровадження в навчально-виховний процес елементів ізотерапії, бо саме художня творчість допомагає зрозуміти й оцінити свої почуття, спогади, образи майбутнього, знайти час для відновлення життєвих сил є способом спілкування із собою.

Ізотерапія як складова арт-педагогіки – це технологія створення зображень образотворчою діяльністю з метою передачі почуттів, емоцій та інших проявів психіки людини; це інструмент для дослідження і гармонізації тих сторін внутрішнього світу людини, для вираження яких слова не підходять.

Згідно із східною мудрістю «картина може виразити те, що не виразить тисяча слів». За думкою дослідників малюнок для дітей є не мистецтвом, а мовою. У кожній лінії, у кожного кольору є свій характер, свій настрій. За їх допомогою дитина передає все, що в неї всередині. Все це вказує на те, що ізотерапія тісно пов'язана з розвитком емоційної сфери дитини і є одним з способів її поліпшення. Малюючи, дитина потрапляє у казку, наповнену радістю, взаєморозумінням, успіхом.

Технологія ізотерапії заснована на терапевтичному та корекційному впливі мистецтва на дитину і проявляється в знаходженні виходу із психотравми за допомогою художньо-творчої діяльності, виходу із переживань, пов'язаних з нею, в зовнішню форму через малювання, а також створення нових позитивних переживань, стимулювання креативних потреб і способів їх задоволення [2].

Ізотерапія розглядається як якісно своєрідна педагогічна технологія, яка в цілях забезпечення ефективної соціально-культурної адаптації школярів покликана вирішувати художньо-пізнавальні, зображувально-виразні, художньо-естетичні,

культурно-ціннісні, художньо-емоційні, художньо-творчі, корекційно-розвиваючі завдання. Дана технологія широко використовує традиційні педагогічні методи, методи активного навчання, евристичні методики, а також реалізує специфічні (художньо-пізнавальні, художньо-емоційні, художньо-творчі, корекційно-розвиваючі) методи і прийоми, найбільш значущими з яких є:

- інтерпретація і використання в діагностичних цілях творчих робіт адаптантів; стимулювання вираження агресивних почуттів за допомогою малювання, що розглядається як безпечний спосіб розрядки напруги;
- формування гармонійного ставлення до навколишнього середовища (підсвідомі конфлікти і внутрішні переживання легше виражаються за допомогою зорових образів);
- розвиток комунікабельності (елементи збігу в художній творчості членів групи можуть прискорити розвиток емпатії і позитивних почуттів);
- виховання навичок самоконтролю;
- оволодіння певними образотворчими засобами і навичками, підвищення художньої компетентності;
- стимулювання почуття власної особистісної цінності;
- досягнення задоволення від творчості.

Серед найважливіших напрямів ізотерапії у вирішенні проблеми соціально-культурної адаптації дітей шкільного віку виділені:

- використання для адаптації вже існуючих творів мистецтва шляхом їх аналізу та інтерпретації дитиною (**пасивна ізотерапія**);
- спонукання дитини до самостійної творчості (**активна ізотерапія**);
- одночасне використання першого і другого напрямів;
- акцентування ролі самого керівника, його взаємовідносин з учнем у процесі навчання.

Вченими виділені такі рівні технології ізотерапії у вирішенні проблеми соціально-культурної адаптації дітей шкільного віку:

- соціально-особистісний рівень (неусвідомлюваний, творчий, гармонізуючий, інтегруючий потенціал образотворчого мистецтва);
- особистісно-асоціативний (полегшення і компенсація, що досягаються внаслідок зниження напруги, що обумовлено сублімацією різних конфліктних, гнітючих переживань);
- асоціативно-комунікативний (проекція, обговорення і усвідомлення конфлікту);
- соціально-комунікативний (використання прикладних можливостей творчої діяльності, ізотерапія як один з видів зайнятості і дозвілля);
- фізіологічний (фізіологічний, координаційно-кінетичний вплив образотворчої творчості на організм і психіку) [6].

«Все життя може бути виражене через мистецтво». Ця фраза нагадує вислів Шекспіра «Весь світ театр». Це спосіб розглядати мистецтво як велику консолідуючу силу.

Ізотерапія – терапія образотворчою діяльністю, впершу чергу малюванням. Ізотерапія є більш вузьким напрямком арт-терапії. Ізо-терапевтичні заняття сприяють більш ясному, тонкому вираженню своїх переживань, проблем, внутрішніх протиріч, з одного боку, а також творчого самовираження - з іншого. У процесі творчості дитина набагато яскравіше і наглядніше може проявити себе, ніж

в письмі, або в мовленні. Ізотерапевтичні твори сприяють прориву змісту комплексів у свідомості та переживанні супутніх їм негативних емоцій. Це особливо важливо для дітей, які не можуть «виговоритися», тому що висловити свої фантазії у творчості легше, ніж про них розповісти. Фантазії, які зображені на папері або виконані в глині, нерідко прискорюють і полегшують обговорення переживань. У процесі творчості ліквідується або знижується бар'єр, що є при вербальному, звичному контакті, тому в результаті дитина чіткіше і реальніше оцінює своє світосприйняття. Ізотерапія базується на переконанні, що внутрішнє «Я» дитини відображається в зорових образах щоразу, коли вона спонтанно, не особливо замислюючись, пише картину [10].

З усіх способів арт-терапії ізотерапія має широкий спектр показань:

- Спотворена самооцінка.
- Низька ступінь самосприйняття.
- Негативний образ «Я».
- Стресові стани .
- Незадоволення сімейною ситуацією.
- Труднощі емоційного розвитку (у дорослих і у дітей).
- Агресивність (дитяча та доросла).
- Страхи (у людей будь-якого віку).
- Імпульсивність.
- Підвищений рівень тривожності
- Депресія
- Почуття емоційного вигорання.
- Самотність.
- Ворожість до оточуючих.
- Неадекватна поведінка.
- Ревнощі
- Порушення відносин з близькими людьми.
- Конфлікти у міжособистісних стосунках.
- Порушена адаптація.
- Аутизм (можливість доступу до переживань такої дитини).
- Робота з людьми, які зазнали насильства [2].

Позитивні моменти ізотерапії:

- Дозволяє виявити проблеми або фантазії, що через певні причини важко висловити вербально.
- Робота над малюнком - найбезпечніший спосіб розрядки руйнівних і руйнівних тенденцій.
- Малюнок допомагає розвивати почуття внутрішнього контролю.
- Ізотерпія створює умови для роботи із зоровими і кінестетичними відчуттями.
- Сприяє розвитку естетичного досвіду, творчого самовираження.
- Знижує рівень стомлення, пов'язаний з навчанням у школі.
- Створює атмосферу взаємосприйняття.
- Відбувається саморозкриття людини через спонтанну творчість.

- Активно протікає процес самоаналізу.
- В процесі роботи поліпшуються міжособистісні відносини учасників ізотерапії.

Використовуючи у своїй роботі терапевтичне малювання, педагог легше знаходить контакт з дітьми, спрощується процес діагностики, так як остання не усвідомлюється учасниками процесу малювання, незалежно від їх віку. Слід зауважити, що володіючи діагностичними можливостями терапевтичне малювання не є методом діагностики. Однак, це делікатний, гуманний спосіб спостерігати за дитиною, краще пізнати її уподобання та виявити хвилюючі її проблеми. Тому, якщо кожен педагог відповідально поставиться до питання психоемоційного стану кожного учня, ми зможемо захистити дітей від необачних вчинків [9].

На заняттях художньо-естетичного спрямування з використанням ізотерапії застосовують зображувально-виражальні засоби, пов'язані з засвоєнням специфіки образотворчого мистецтва, проявом себе і оволодінням різними способами художньої діяльності. На таких заняттях діти, маючи певну свободу вибору, самостійно обирають матеріал для роботи, малюють або ліплять, розвиваючи свої творчі здібності. Різноманітні форми навчання створюють умови для розумової, трудової та ігрової діяльності, що дозволяє включати в роботу весь комплекс психічних процесів дитини.

Використання ізотерапії у роботі з дітьми дає надзвичайні результати, адже процес творення (не за вимогою, не за зразком) завжди приносить радість, і це вже важливо незалежно від того, народжується ця радість в глибинах підсвідомості чи є результатом розуміння можливості порозважатися чи навіть покепкувати.

Педагогічний потенціал ізотерапії у вирішенні проблеми соціально-культурної адаптації дітей шкільного віку виявляється у яскраво виражених ефектах:

- психотерапевтичному (вплив на когнітивну та емоційну сфери),
- психологічному (виконання катарсисної, регулятивної, комунікативної функцій),
- соціально-педагогічному (розвиток естетичних потреб, розширення загального та художньо-естетичного кругозору, активізація потенційних можливостей дитини у практичній художній діяльності).

Технологія ізотерапії також дозволяє цілеспрямовано використовувати педагогічний потенціал образотворчого мистецтва, здатний в образно-символічній формі висловити потреби людини та переживання нею значущих моментів життя, а також потенціал колективного характеру занять ізотерапією, який володіє каталізуючим і комунікативним ефектом та сприяє поліпшенню самовідчуття, розуміння своєї ролі в суспільстві, власних творчих можливостей і подоланню труднощів самовираження. Тобто виявлені технологічні особливості ізотерапії дозволяють розглядати її як ефективний засіб соціально-культурної адаптації дітей шкільного віку [6].

Ізотерапія широко використовується в психокорекційній практиці та в різних галузях медицини: психіатрії, терапії, в медичній та спеціальній психології. Застосування ізотерапії в медицині обумовлено лікувально-реабілітаційними завданнями, а в психології - більшою мірою корекційно-профілактичними. Ізотерапія дає позитивні результати в роботі з дітьми, що мають різні проблеми - затримку психічного розвитку, мовні труднощі, порушення слуху, розумову відсталість, при аутизмі, де вербальний контакт утруднений. У багатьох випадках

малюнок терапія виконує психотерапевтичну функцію, допомагаючи дитині впоратися зі своїми психологічними проблемами [8].

Зображально-ігровий простір, матеріал, образ в малюнку є для таких дітей засобом психологічного захисту, який допомагає у важких обставинах.

Малювальна терапія, як вказує О. А. Карабанова, розглядається, в першу чергу, як проекція особистості дитини, як символічне вираження його ставлення до світу.

У зв'язку з цим важливим і відповідальним завданням для педагога, що використовує ізотерапію на заняттях, є виокремлення в дитячому малюнку тих його особливостей, що відображають рівень розумового розвитку дитини і ступінь оволодіння ними технікою малювання, з одного боку, і особливості малюнка, що відображають особистісні характеристики, з іншого.

Характеризуючи корекційну спрямованість терапії малюванням, використаної в роботі з дітьми, О. А. Карабанова визначає такі основні відмінності від навчальних уроків образотворчого мистецтва:

- Перша пов'язана з цілями і завданнями терапії малюванням: ізотерапія - це самовираження в малюнку і моделювання конфліктної ситуації, а на уроках образотворчого мистецтва - оволодіння засобами і техніками зображення.

- Друга відмінність стосується продуктів образотворчої діяльності: в терапії образотворчої діяльністю якість малюнка не виступає важливим критерієм його оцінки (малюнок є цінністю, яка пов'язана з послідовністю етапів вирішення особистісних проблем дитини). На навчальних заняттях основним при аналізі малюнка є міра і якість оволодіння дитиною системою образотворчих засобів.

- Третя відмінність полягає у різниці функцій дорослого в навчальному (дидактичному) і терапевтичному малюванні. На навчальних заняттях ці функції зводяться до передачі дитині нових способів і засобів зображення та організації процесу, їх засвоєння дитиною. У ізотерапії педагог допомагає дітям усвідомити і розв'язати проблемну ситуацію, зовні її висловити в малюнку (ліпленні) і знайти вихід з неї.

Малювання - це творчий акт, що дозволяє дитині відчувати і зрозуміти саму себе, висловити вільно свої думки і почуття, звільнитися від конфліктів і сильних переживань, розвинути емпатію, висловлювати мрії і надії. Це не тільки відображення у свідомості дітей навколишньої і соціальної дійсності, але і її моделювання, вираження ставлення до неї. Деякі вчені схильні розглядати малювання як один із шляхів виконання програми вдосконалення організму.

Існують різні методики ізотерапії, однією з яких є проєктивний малюнок, який може використовуватися як в індивідуальній формі, так і в груповій роботі. Основне завдання проєктивного малюнка полягає у виявленні та усвідомленні важковербалізовуваних проблем і переживань учнів. Контролюючи і направляючи тематику малюнків, можна домогтися переключення уваги дитини, концентрації її на конкретних значущих проблемах, що особливо ефективно при корекції дитячих страхів.

Проєктивне малювання розглядається деякими авторами як допоміжний метод, який дозволяє діагностувати та інтерпретувати труднощі у спілкуванні, емоційні проблеми і т.д. Теми малюнків добираються таким чином, щоб надати учасникам

можливість виразити графічно або малюнком свої почуття та думки. Метод дозволяє працювати з почуттями, які суб'єкт не усвідомлює з тих чи інших причин. Теми, пропонувані для малювання, можуть бути найрізноманітнішими і стосуватися як індивідуальних, так і загально групових проблем. Зазвичай тема малювання охоплює:

1. Власне минуле і сьогодення ("Моя найголовніша проблема у спілкуванні з дітьми", "Ситуації в житті, в яких я почуваю себе невпевнено", "Мій звичайний день");

2. Майбутнє або абстрактні поняття ("Ким би я хотів бути", "Три бажання", "Острів щастя", "Страх");

3. Відносини в групі ("Що дала мені група, а я їй?", "Що я очікував, що отримав від спілкування в групі?").

У проєктивному малюванні використовуються наступні методики:

1. **Вільне малювання** (кожен малює, що хоче). Малюнки виконуються індивідуально, а обговорення відбувається в групі. Тема або задається, або обирається членами групи самостійно. На малювання виділяється 30 хв., потім малюнки вивішуються, і починається обговорення. Спочатку про малюнок висловлюються члени групи, а потім автор. Обговорюються розбіжності в інтерпретації малюнка.

2. **Комунікативне малювання.** Група розбивається на пари, у кожній парі свій аркуш паперу, кожна пара спільно малює на певну тему, при цьому, як правило, вербальні контакти виключаються, вони спілкуються за допомогою образів, ліній, фарб. Після закінчення процесу малювання відбувається обговорення процесу малювання. При цьому обговорюються не художні достоїнства створеного твору, а ті думки, почуття з приводу процесу малювання, які виникли у членів діад, і їх ставлення один до одного в процесі малювання.

3. **Спільне малювання.** Кілька осіб (або вся група) мовчки малюють на одному аркуші (наприклад, групу, її розвиток, настрій, атмосферу в групі тощо). після закінчення малювання обговорюється участь кожного члена групи, характер його внеску і особливості взаємодії з іншими учасниками в процесі малювання.

4. **Доповнююче малювання.** Малюнок надсилається по колу - один починає малювати, другий продовжує, щось додаючи, і т.д [4].

Існує два способи роботи з готовими малюнками:

- Демонстрація всіх малюнків одночасно, перегляд і порівняння, знаходження спільними зусиллями спільного і відмінного змісту.
- Розбір кожного малюнка окремо (він переходить з рук у руки, і учасники висловлюються про його психологічний зміст).

При аналізі малюнка увага звертається на зміст, способи вираження, колір, форму, композицію, розміри, повторювані в різних малюнках специфічні особливості. У проєктивному малюнку відображається безпосереднє сприйняття людиною тієї або іншої ситуації, різні переживання, часто неусвідомлювані і невербалізуємі.

Основними етапами корекційного процесу з використанням ізотерапії є:

- Попередній орієнтовний етап. Дослідження дитиною середовища, образотворчих матеріалів, вивчення лімітів та обмежень у їх використанні.
- Вибір теми малювання, емоційне включення в процес малювання.
- Пошук адекватної форми вираження.
- Розвиток форми в напрямку все більш повного, глибокого самовираження, її конкретизація.
- Вирішення конфліктно травмуючої ситуації в символічній формі.

Слід зазначити, що при аналізі продукту творчості (малюнку) рівень образотворчих вмінь до уваги не приймається. Мова йде про те, як за допомогою художніх засобів (кольору, форми, розмірів) передаються емоційні переживання дитини.

Сьогодні заняття художньою творчістю набуває особливого значення для здорового психічного розвитку дитини, що є необхідною умовою формування особистості, мотивації до навчання, розвитку творчого потенціалу, самореалізації і в майбутньому - успішності.

ІІІ. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ІЗОТЕРАПІЇ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

**Дитячий малюнок, процес
малювання – це частинка
духовного життя дитини.**

В. О. Сухомлинський

Урок образотворчого мистецтва настільки багатогранний, що дозволяє вирішувати не лише проблему духовного, але і психологічного здоров'я школярів. Адже малювання не тільки сприяє розвитку дитини і пов'язує між собою найважливіші функції: зорово-рухову координацію, мову й мислення, - але і визначає духовне становлення і психологічний розвиток особистості [1]. Мене давно цікавила проблема об'єднання навчального процесу й можливості лікування засобами мистецтва. Дитячий малюнок – це не тільки гарна картинка для виставки, а результат діяльності душі й інтелекту, він несе в собі особливу інформацію про стан здоров'я дитини, її внутрішній світ.

У творчого педагога завжди є можливість використовувати на уроці образотворчого мистецтва не лише папір, олівці, фарби, воскову крейду, пастель, але й інші матеріали: пісок, глину або пластилін, природний матеріал, тканину й ін. (для створення інсталяцій обмежень взагалі не існує). Зазвичай, така робота викликає інтерес, підвищує самооцінку й додає впевненість дітям, що стимулює їх подальшу творчість, підвищує результативність у навчанні.

Часто дітям не подобаються їх малюнки або дитина взагалі відмовляється малювати, пояснюючи, що погано малювати не хоче, а гарно не виходить. Такий вид творчості створює ілюзію, що в них може вийти щось незвичне, цікаве. Випробовуючи свої сили, фантазуючи на папері, діти забувають про страхи. Схвалення вчителя додає впевненості, і діти поступово перестають боятися чистого аркуша паперу. Тому слів «не можу» і «не хочу» на таких заняттях ви не почуєте [5].

Елементи ізотерапії я використовую як на уроках образотворчого мистецтва (5-7 класи), художньої культури (9-11 класи), так і на виховних годинах і в позакласній діяльності, а саме на заняттях гуртка «Веселковий дивосвіт», шкільної арт-студії «Мистецькі зустрічі».

Застосовуючи елементи ізотерапії на своїх заняттях, використовую наступні типи завдань і вправ.

Предметно-тематичний тип. Пропоную малювання на тему, де предметом зображення виступає людина та її ставлення до навколишнього світу. Прикладом таких завдань можуть бути малюнки «Лісова школа», «Мій звичайний день», «Острів щастя» (5 клас), «Моя сім'я», «Мої друзі», «Я у школі», «Створення образу фантастичної тварини» (6 клас), «Місто майбутнього», «Мій самий гарний вчинок», «Ким би я хотів бути» (7 клас) та т.п.

Образно-символічний тип. Рекомендую учням зобразити на малюнку абстрактні поняття у вигляді створених уявою образів, таких як поняття «добра» і «зла», «щастя» і «смуток» (5-11 класи), емоційні стани і відчуття: «радість», «гнів», «заздрість», «здивування» (5-7 класи); абстрактні портрети вихованої чи жорстокої людини, зображення свого настрою (6-11 клас).

Вправи на розвиток образного сприйняття, уяви, символічної функції. У цих завданнях пропоную учням відтворити цілісний об'єкт і надати йому осмислення, спираючись на стимулюючий ряд. (*Малювання по крапках, «чарівні» плями, «веселі клякси»*).

Ігри та вправи з образотворчим матеріалом. Цей вид роботи передбачає експериментування з фарбами, олівцями, папером, пластиліном, крейдою тощо з метою вивчення фізичних властивостей та експресивних можливостей матеріалів. Ефект вправ полягає у стимулюванні потреби в образотворчій діяльності та інтересу до неї, зменшення емоційної напруги, формування відчуття особистої безпеки, підвищення впевненості у собі, формування інтересу до дослідницької діяльності, стимулювання пізнавальної потреби. Для цих завдань використовую техніки пальцевого та пластилінового живопису на папері, картоні, склі, пластику. Для експериментування з кольором пропоную застосовувати техніку монотипії та кляксографії.

Завдання на спільну діяльність. Вона можуть містити усі попередні завдання. Цей тип вправ спрямовано на вирішення проблем оптимізації спілкування та взаємовідносин з однолітками, на покращення стосунків дітей і батьків [4].

Вправи на розвиток образного сприйняття, уяви і символічної функції.

Малювання по крапках. Заздалегідь готується схема малюнка, розставляються контурні крапки. Учні пропонують з'єднати крапки лінією. Контур, що вийшов, домальовувати, розфарбувати, придумати сюжет і дати назву.

Малювання по крапках

Чарівні плями. Учні пропонуються виконати малюнок у техніці монотипії або кляксографії, назвати зображення і придумати історію.

Монотипія

Малювання в «повітрі». Педагог малює в повітрі будь-яку фігуру, що зображує простий предмет. Потім просить учня повторити зображення спочатку в повітрі, а потім на папері.

Малюнок у «повітрі»

Вправи з образотворчим матеріалом.

Малювання на асфальті. Учні дають кольорову крейду і пропонують малювати те, що йому забажається.

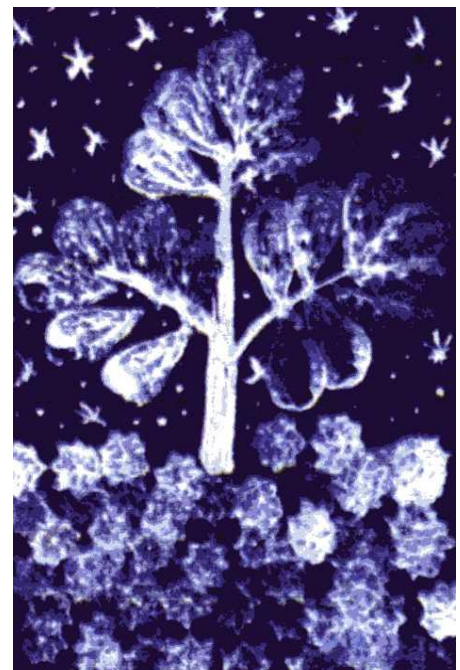
Малюнок крейдою

Малювання на склі. Шматок скла розміром з альбомний аркуш акуратно обклеїти клейкою стрічкою (щоб не пораниться) або вставити у рамку. Можна малювати фарбами, фломастерами, крейдою все, що забажається.

Малюнок на склі

Восковий малюнок. На аркуш паперу наноситься малюнок свічкою. Потім робота розфарбовується фарбами або крейдою.

Воскографія

Пластиліновий живопис. Педагог, намалювавши заздалегідь контурне зображення предмету, пропонує учню розмазати трохи пластиліну на поверхні картону, не виходячи за контур. Можна використовувати декілька кольорів, накладаючи їх один на одний, додаючи об'ємність. Педагог пропонує учням створити колаж із пластиліну, додаючи у зображення намистини, камінці та інший дрібний матеріал.

Пластиліновий живопис

Поролоновий живопис. Педагог пропонує спочатку змочити аркуш паперу водою, а потім наносити фарбу шматочками поролону утворюючи певне зображення.

Поролоновий живопис

Зображення свого настрою. Педагог пропонує учню за бажанням обрати колір фарби і на білому аркуші паперу намалювати колірні лінії, плями, круги, узор, що відображають його настрій саме зараз. Можна використовувати техніку медитативного малюнка – мандала [4].

Малюнок власного настрою

Малювання спіралеподібними лініями. Педагог робить контурний нарис предметів, а учень малює по ньому фломастером або ручкою спіралеподібними лініями. Можна малювати за власним задумом.

Малюнок спіралеподібними лініями та зигзагами

Штапування. Педагог пропонує розфарбувати поверхню штапу і зробити відбиток на картоні, папері, тканині. Штапами можуть бути листя дерев, тканина, гафрований папір тощо.

Штапування

Пальчиковий живопис. Педагог пропонує учням намалювати предмет, накладаючи колірні плями пальцем. Можна малювати предмет не повністю, а лише його контури.

Пальчиковий живопис

Робота з глиною. Педагог пропонує виліпити об'ємні зображення з глини за власним бажанням.

Ліплення з глини

Гра з тістом. Педагог пропонує створити об'ємні та рельєфні зображення з солоного або керамічного тіста.

Робота з солоним тістом

Робота з папером. Педагог пропонує учням вирізати з кольорового паперу геометричні фігури різної форми та розміру, а потім створити композицію (техніка аплікації). Можна створити композицію у техніці колажу вирізуючи з журналів фігури людей, тварин тощо.

Аплікація

Робота на папері. Педагог пропонує учням намалювати свої страхи, використовуючи різноманітні матеріали (фарби, олівці). Малюванню страхів обов'язково передує бесіда, а для дітей молодшого віку – гра [6].

Перемога над страхом

Елементи ізотерапії рекомендую використовувати і на виховних годинах і у позакласній діяльності на гуртках, у студіях, на факультативних заняттях тощо.

Аналізуючи свою роботу, я з упевненістю можу сказати, що систематична комплексна робота з елементами ізотерапії є неодмінною умовою розвитку творчої уяви, а також передумовою успішного опанування навчальною діяльністю, психічних якостей та умінь, без яких неможливе успішне навчання у школі. Це сприяє підвищенню мотивації до вивчення предмету, стійкого інтересу до пізнавальної діяльності, у тому числі і творчої. Співпраця і дружелюбність між вчителем і учнем знімають стресову ситуацію, емоційну напругу, дозволяють повніше розкритися учневі. Ізотерапія створює передумови для розвитку в учня здатності приймати рішення і робити усвідомлений вибір, діяти самостійно, творчо мислити, розуміти істотно важливе в навчальному матеріалі.

Для поширення свого досвіду по впровадженню перспективного напрямлення здоров'язберігаючої технології для вчителів школи та міста проводила показові уроки образотворчого мистецтва з використанням елементів ізотерапії. Ізотерапевтичні вправи застосовувала на спільному інтегративному занятті шкільних наукових товариств гімназії №21 та ЗОШ №23, що проходило на базі нашої школи. Спрезентувала свою роботу на засіданні творчої групи де висвітлила проблему «Впровадження інноваційних художньо-педагогічних технологій в систему шкільної мистецької освіти» та

педагогічній раді школи. На відкритому занятті школи молодих педагогів міста ознайомила їх з особливостями новітньої педагогічної галузі науки та методами і методиками застосування ізотерапії на уроках образотворчого мистецтва та у позашкільній діяльності.

Впевнена, що арт-педагогіка - цікавий, перспективний напрямок, що вимагає всебічного вивчення і дослідження. Використанню арт-педагогічних методів, зокрема ізотерапії, немає жодних перешкод, варто лише проявити бажання вчителю. Гадаю, що використання елементів ізотерапії буде не зайвим, необхідно лише подумати як і де доцільніше буде їх застосовувати. Не варто відносити заняття ізотерапією тільки до системи позакласної роботи і в додаткову освіту. Вона дуже органічно вписується в структуру навчально-виховної роботи будь-якої освітньої установи.

Використана література

1. Алексеева М. Ю. Практическое применение элементов арт-терапии в работе учителя: учебно-методическое пособие для учителя иностранного языка / Под ред. Н.Н. Соловьёвой.- М.: АПК и ПРО, 2003.-88с..
2. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу / О. Вознесенська // Психолог. – 2005. - № 39. – С. 5 – 8.
3. Деркач О. Педагогіка творчості. Арт-терапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу / О. Деркач. - Вінниця: ВДПУ, 2006.-60с.
4. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе / М.В. Киселева. - Речь, 2007. - 336с., илл.
5. Копытин А. И. Арт-терапия в общеобразовательной школе: методическое руководство / А.И. Копытин. - СПб. : Академия постдипломного педагогического образования, 2005. - 58с.
6. Куприна Ю. П. Социально-культурная адаптация детей младшего школьного возраста средствами изотерапии [Электронный ресурс] / Ю.П. Куприна // disserCat — электронная библиотека диссертаций. - Текст. данные. - Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/sotsialno-kulturnaya-adaptatsiya-detei-mladshego-shkolnogo-vozrasta-sredstvami-izoterapii> (проверено 24.09.2010). – Назв. с экрана.
7. Маринкина Н. В. Педагогический эксперимент. Артпедагогика в школе [Электронный ресурс] / Н.В. Маринкина // Педсовет ОРГ: портал 14-й Всероссийский интернет-педсовет. - Текст. данные. - Режим доступа : http://pedsovet.org/component/option,com_mtree/task,viewlink/link_id,8387/Itemid,188/ (проверено 15.04.2009). – Назв. с экрана.
8. Лебедева Л. Д. Педагогические основы арт-терапии / Л.Д. Лебедева. - СПб.: ЛОИРО, 2000,-200с.
9. Лебедева Л. Д. Арт-терапия в педагогике / Л.Д. Лебедева // Педагогика. – 2000. - № 9. – С. 27 – 34.
10. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий / Л.Д. Лебедева.- СПб. : Речь, 2003.-256с.
11. Новоселова О. Р. Арт-терапия как инновационная технология арт-педагогике [Электронный ресурс] / О.Р. Новосёлова // База знаний Allbest. – Тест. данные. – Режим доступа : http://knowledge.allbest.ru/pedagogics/2c0b65635a3ac68a4c53b89421306c26_0.html. - (проверено 12.03.2012). – Назв. с экрана.
12. Сазонова Т. В. Искусство - средство творческого развития и коррекции личности [Электронный ресурс] / Т.В. Сазонова // Педсовет ОРГ: портал 14-й Всероссийский интернет-педсовет. - Текст. данные. - Режим доступа : <http://pedsovet.org/forum/topic304.html> (проверено 03.10.2005). – Назв. с экрана.

ДЛЯ ПОДАТОК

Дитина повинна відчувати зі сторони педагога арт-терапевтичну підтримку, зацікавленість, у співпраці і спілкуванні. У неї повинна скластися думка, що образотворче мистецтво – це вільний процес. Дитина повинна навчитися “ відкривати ” себе у цьому процесі, використовуючи свій творчий потенціал, що позитивно впливає на розвиток її особистості в цілому.

